

SÜLEYMANİ SONRASI ORTADOĞU

FERHAT PİRİNÇİ

SETA | ANALİZ

OCAK 2020 · SAYI 305

SÜLEYMANİ SONRASI ORTADOĞU

FERHAT PİRİNÇÇİ

COPYRIGHT © 2020

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama: Erkan Söğüt

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | [@setavakfi](https://www.instagram.com/setavakfi)

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | [@setadc](https://www.instagram.com/setadc)

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | [@setakahire](https://www.instagram.com/setakahire)

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin GERMANY

Tel: +49 30 20188466

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 27, 1000 Bruxelles, BELGIQUE

Tel: +3226520486

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
SUIKASTA GİDEN SÜREÇ VE TRUMP FAKTÖRÜ: ABD SÜLEYMANİ'Yİ NEDEN HEDEF ALDI?	8
İRAN'IN MİSİLLEMESİ VE TIRMANMANIN DURMASI	9
KRİZ SONRASINDA YENİ STRATEJİK ORTAM	12
ABD'NİN İRAN KARŞISINDAKİ SEÇENEKLERİ	12
İRAN'IN ABD KARŞISINDAKİ SEÇENEKLERİ	13
SÜLEYMANİ SONRASI ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİNDE YENİ FAY HATLARI	15
SONUÇ	17

YAZAR HAKKINDA

FERHAT PİRİNÇÇİ

Doktorasını 2010'da Uludağ Üniversitesi'nde tamamlayan Ferhat Pirinççi, Bursa Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı'nda profesör olarak görev yapmaktadır. Ortadoğu, silahlanma ve ABD dış politikası üzerine çalışmalar yapmakta olup lisans ve lisansüstü düzeyde Uluslararası İlişkiler, Ortadoğu, Silahlanma ve ABD Dış Politikası dersleri vermektedir.

ÖZET

Bu analizde Kasım Süleymani suikastı sonrasında ABD ve İran'ın birbirlerine karşı uygulayabilecekleri politika seçenekleri ortaya konarak Ortadoğu'da gelişen yeni denklemin öne çıkan özellikleri irdelenmektedir.

Washington-Tahran ilişkilerinde son kırk yılın en büyük gerilimi 3 Ocak 2020'de ABD tarafından Bağdat'ta gerçekleştirilen Kasım Süleymani suikastıyla yaşanmıştır. Kasım Süleymani Ortadoğu'da agresif nüfuz ve yayılmacı politikalar uygulayan İran'ın bölgedeki en önemli figürü olup Arap Baharı öncesinde ve özellikle beraberinde Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'deki Şii grupların örgütlenmesi ve bölgesel politikalara Tahran lehine yön verilmesinde en önemli aktör olmuştur. ABD'nin böylesi yüksek değerde bir hedefi seçmesi İran politikasında önemli bir değişikliğe işaret ederken, Tahran yönetiminin bu suikasta vereceği cevaba bağlı olarak bir bölgesel savaş çıkacağı beklentisi oldukça yüksekti. Nihayetinde İran, ABD açısından "makul" sayılabilecek bir karşılık vermiş ve krizin daha fazla tırmanmasının –şimdilik– önüne geçilmiştir.

Bu analizde Kasım Süleymani suikastı sonrasında ABD ve İran'ın birbirlerine karşı uygulayabilecekleri politika seçenekleri ortaya konarak Ortadoğu'da gelişen yeni denklemin öne çıkan özellikleri irdelenmektedir. Bu çerçevede Kasım Süleymani suikastı ve sonrasındaki gelişmeler ABD, İran ve kaçınılmaz olarak Irak'ı içine alan üçlü bir denklemde seyrete de sürecin yansımaları bölgenin tamamını ilgilendirir niteliktedir. Ortadoğu'daki bütün aktörler bundan sonra son dönemdeki gelişmeleri de hesaba katarak adım atacaktırlar. Süleymani suikastının bölgedeki dengeleri şekillendirme sürecinin tamamen sona erdiğini iddia etmek zordur. Bununla beraber bölge dinamiklerinin suikast öncesinden farklı olduğu da kesindir.

GİRİŞ

ABD'nin 3 Ocak 2020'de gerçekleştirdiği saldırıyla İran'ın Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani ile Irak'ın Haşdi Şabi yapılanmasının komutan yardımcısı Ebu Mehdi Mühendis'i öldürmesi ve akabinde yaşanan gelişmeler Ortadoğu'da süregelen oyunun kurallarının yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Suikast resmi düzeyde ifade edilen ve satır arasında verilen mesajları bir tarafa ABD-İran ilişkilerinde son kırk yılın en büyük geriliminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Krizin ilk safhasında (tırmanma) İran'ın vereceği tepkiye bağlı olarak bölgesel düzeyde bir savaşın çıkacağına yönelik güçlü beklentiler oluşmasına rağmen Tahran yönetiminin şimdilik "makul" bir misillemeyle yetinmesi ve Washington'un da bunu kabullenmesi gerilimin tırmanmasını engellemiş ve krizin şimdilik sönümlenmesini sağlamıştır. İki ülke arasında gerilim düşük yoğunluklu olarak devam etmekte ve Ortadoğu'yu kapsayacak yeni bir gerilimin çıkacağına yönelik kesin bir yargıda bulunmak pek mümkün gözükmemektedir. Bununla beraber Kasım Süleymani suikastı sonrasında ABD-İran

ilişkileri özelinde ve Ortadoğu genelinde yeni bir denklemin oluştuğu görülmektedir.

Bu analiz Kasım Süleymani suikastı sonrasında oluşan yeni denklemin Washington ve Tahran yönetimlerinin politika seçeneklerini ortaya koyarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede ilk olarak ABD'nin suikast kararına neden olan faktörler ve İran'ın buna yönelik misillemesi ele alınmaktadır. ABD ve İran'ın kriz sonrası dönemde birbirlerine karşı uygulayabilecekleri politikalar tartışıldıktan sonra yeni dönemin bölge politikalarına etkisi analiz edilmektedir.

SUIKASTA GİDEN SÜREÇ VE TRUMP FAKTÖRÜ: ABD SÜLEYMANİ'Yİ NEDEN HEDEF ALDI?

General Kasım Süleymani suikastının zamanlamasına bakıldığında tırmanmanın 27 Aralık 2019'da Haşdi Şabi bileşenlerinden Kataib Hizbullah'ın Kerkük civarındaki Amerikan üssüne yönelik roket saldırısı sonucunda bir sözleşmeli ABD'li personelin öldürülmesi ve dört Amerikalı askerin yaralanmasıyla başladığı görülmektedir. ABD bu saldırıya misilleme olarak 29 Aralık 2019'da Irak ve Suriye'deki Kataib Hizbullah hedeflerine saldırılar düzenlemiş ve bu saldırılar sonucunda 25 Kataib Hizbullah milisi öldürülmüştür.¹

Irak topraklarında resmiyette kendi güvenlik yapılanmasının bir parçası olan Haşdi Şabi bileşenlerinden Kataib Hizbullah milislerinin öldürülmesi Irak'ta ciddi bir infiale sebep olmuş, üç günlük yas ilan edilmiş ve 31 Aralık 2019'da Bağdat'taki Amerikan Büyükelçiliği önünde protesto gösterileri başlamıştır. Haşdi Şabi komu-

1. "Statement from Assistant to the Secretary of Defense Jonathan Hoffman", ABD Savunma Bakanlığı, 29 Aralık 2019, <https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/2047960/statement-from-assistant-to-the-secretary-of-defense-jonathan-hoffman>, (Erişim tarihi: 13 Ocak 2020).

tanları, bileşenleri ve bazı Irak milletvekillerinin de katıldığı protestolar giderek dozunu artırmış ve Irak siyaset mekanizması ile güvenlik güçleri olayları yatıştırıcı herhangi bir önleyici reaksiyon göstermemiştir. Büyükelçilik dış duvarlarının zorlanması, giriş kısmının ateşe verilmesi ve şiddet unsurunun giderek daha fazla ön plana çıkması üzerine ABD'den üst düzey uyarılar gelmiş ve Irak Başbakanı Adil Abdülmehdi'nin devreye girmesiyle protestolar 1 Ocak 2020'de sona ermiştir.

3 Ocak 2020'de ise tırmanmanın zirvesini teşkil eden saldırı gerçekleşmiştir. İran Kudüs Gücü komutanı Tümgeneral Kasım Süleymani Beyrut'tan Bağdat'a dönmüş, havalimanından çıkarken ABD tarafından düzenlenen drone saldırısıyla öldürülmüştür. Bu saldırıda Kasım Süleymani'nin yanı sıra Kataib Hizbullah'ın kurucusu ve Haşdi Şabi'nin komutan yardımcısı Ebu Mehdi Mühendis de öldürülmüştür.

ABD'nin –İran ile Trump döneminde küresel ve bölgesel düzeyde yaşadığı gerilime rağmen– neden 3 Ocak'ta bu denli büyük bir adımı attığı sorusunun cevabı büyük ölçüde Trump'ın kendine özgü başkanlığıyla ilişkilidir. Bu çerçevede saldırı tercihi ve zamanlamasında en önemli faktörün 31 Aralık'ta Amerikan Büyükelçiliği önünde yapılan gösteriler olduğu söylenebilir. 1979'da Tahran'daki ABD Büyükelçiliğinin basılması ve devamında 444 gün süren rehine krizi ile 2012'de ABD'nin Libya Büyükelçisi Christopher Stevens'in Bingazi'de öldürülmesi Amerikan dış ve güvenlik politikası açısından birer travma niteliğindedir.

Bunlardan özellikle Libya Büyükelçisi Stevens'in Hillary Clinton'un dışişleri bakanlığı döneminde öldürülmesi Trump'ın başkanlık seçimlerinde Hillary Clinton'a karşı kullandığı önemli eleştirilerden biriydi. Başkanlık seçimlerine on ay kala azil süreci devam ederken Bağdat Büyükelçiliğinde benzeri bir vakanın yaşanmasına ramak

kalması Trump için toparlanması zor bir durum oluşturacaktı. Zira Trump seçim kampanyası süresince ve başkanlığı döneminde ABD'yi eski gücüne kavuşturacağını ve askeri birlikleri ülkesine döndüreceğini vadedmişti.²

Bağdat Büyükelçiliğinin basılma ihtimali ve Irak'taki Amerikan askerleri üzerinde artan baskı üzerine Başkan Trump sosyal medya üzerinden çıkacak olaylarda doğrudan Tahran yönetimini sorumlu tutacağı mesajını vermiş ve İran'ı tehdit etmiştir.³ Bununla beraber gerek gösterilerde gerekse Irak'taki Amerikan ülerine yönelik saldırılarda İran'ın doğrudan rol oynamaması 29 Aralık'ta gerçekleşen saldırıda olduğu gibi İran'a karşı dolaylı bir misilleme ihtimalini akıllara getirmiştir. Ancak Kasım Süleymani suikastı beklenen misillemenin ötesinde çok ileri bir adım olarak ortaya çıkmıştır. Sonuçları itibarıyla ABD'nin bölgesel politikalarını ve Ortadoğu'daki dengeleri değiştirecek kadar önemli olan bu hedefe karar verilmesinde Trump'ın kişisel özelliklerinin önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir.

İRAN'IN MİSİLLEMESİ VE TIRMANMANIN DURMASI

Süleymani'nin öldürülmesi bölgesel dengeleri DEAŞ lideri Bağdadi ve hatta El-Kaide lideri Usame bin Ladin'in öldürülmesinden daha

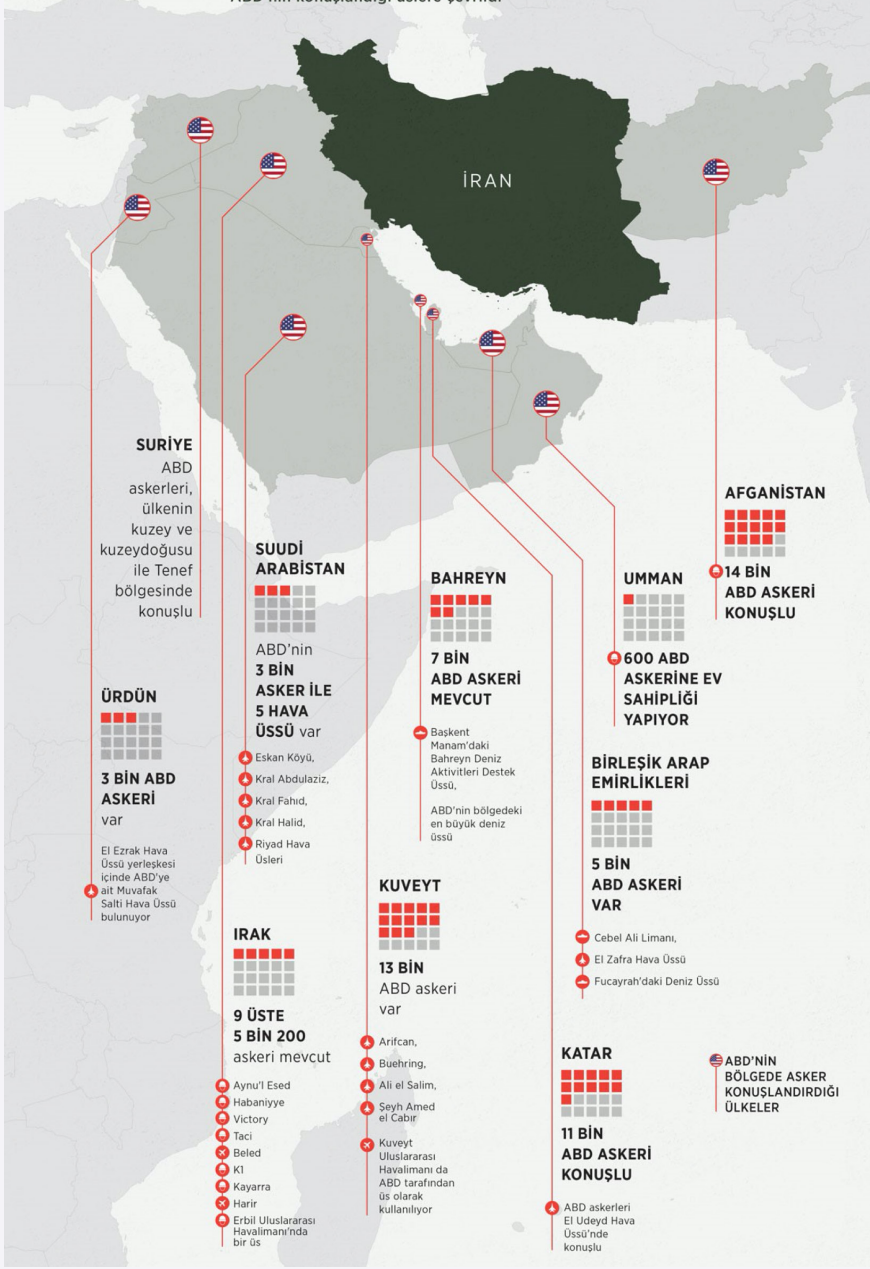
2. Bu vaade rağmen Amerikan askerlerinin denizasırlı görevlendirilmelerinde Trump döneminde Obama döneminden anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir. Bkz. Paul K. MacDonald ve Joseph M. Parent, "Trump didn't Shrink U.S. Military Commitments Abroad—He Expanded Them", *Foreign Affairs*, 3 Aralık 2019.

3. "The U.S. Embassy in Iraq is, & has been for hours, SAFE! Many of our great Warfighters, together with the most lethal military equipment in the world, was immediately rushed to the site. Thank you to the President & Prime Minister of Iraq for their rapid response upon request....Iran will be held fully responsible for lives lost, or damage incurred, at any of our facilities. They will pay a very BIG PRICE! This is not a Warning, it is a Threat. Happy New Year!"; Bkz. Donald J. Trump, Twitter, 31 Aralık 2019, <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1212121012151689217>, (Erişim tarihi: 13 Ocak 2020).

ŞEKİL 1. İRAN'IN ÇEVRESİNDEKİ AMERİKAN ASKERİ ÜSLERİ

ABD'nin İran çevresindeki askeri üsleri

İran'ın balistik füzelerle ABD'nin Irak'taki 2 askeri üssünü vurması üzerine, gözler Tahran yönetiminin menziline girebilecek ABD'nin konuşlandığı üslere çevrildi

Kaynak: "ABD'nin İran Çevresindeki Askeri Üsleri", Anadolu Ajansı, 9 Ocak 2020.

fazla etkilemiştir. Zira her iki olayda öldürülen kişiler gücü sınırlı veya erimekte olan bir terör örgütü lideri konumundayken Kasım Süleymani bölge üzerinde agresif nüfuz politikaları uygulayan İran'ın bölgedeki en önemli figürüydü. Arap Baharı öncesinde ve özellikle beraberinde Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'deki Şii grupların örgütlenmesi, bölgesel politikalara İran lehine yön verilmesi ve süreçlerin yönetilmesi Kasım Süleymani tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu açıdan suikast sembolik olmanın ötesinde İran'ın bölgedeki prestijine ve etkisine indirilen ciddi bir darbe niteliğindedi.

İran suikastın hemen ardından üç günlük yas ilan edip saldırıya en güçlü şekilde karşılık verileceğini ifade etmişti. Bu bağlamda esas tartışılan konu İran'ın misillemesinin ne olacağı ve bu misillemeye ABD tarafından nasıl karşılık verileceğiydi. Zira İran'ın ABD'ye karşı misilleme seçenekleri oldukça fazlaydı. Sadece bölgede bulunan Amerikan üsleri düşünüldüğünde bile İran'ın misillemeye bulunabileceği onlarca hedef bulunmaktaydı. Örneğin Irak'ta 5 binin üzerinde, Suriye'de yaklaşık bin, Kuveyt'te 13 bin, Bahreyn'de 7 bin, Katar'da 11 bin, Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) 5 bin, Suudi Arabistan'da 3 bin ve Afganistan'da yaklaşık 14 bin ABD askeri toplamda 30'dan fazla üste konuşlanmış bulunmaktaydı.⁴ İran'ın askeri kapasitesi de bu askerlerin konuşlandıkları üslerden herhangi birini misilleme amacıyla vurabilecek güçteydi.

Bununla beraber ilk aşamada öne çıkan konu misillemenin kim tarafından gerçekleştirileceği ve kapsamının ne olacağıydı. Bu noktada ABD'nin saldırısı Kasım Süleymani gibi etkili ve aktif görevde olan İranlı bir generale yapıldığından misillemenin de doğrudan İran tarafından yapılması beklenmekteydi. İran'da dini

lider Ali Hamaney başta olmak üzere bütün yetkililerden saldırıya yönelik intikamın oldukça ağır olacağı tehditler eşliğinde dile getirilirken bir yandan da Süleymani'nin cenaze merasimleri devam etmekteydi. Nihayetinde beklenen misilleme 8 Ocak 2020'de geldi. İran'dan fırlatılan onlarca balistik füze Irak'ın Anbar ve Erbil vilayetlerinde Amerikan askerlerine ev sahipliği yapan üsleri hedef aldı.⁵

İran'ın 8 Ocak'taki füze saldırısının başlamasından sonra geçen ilk saatler Ortadoğu'da son dönemin en kritik süreçlerinden birisi olarak tarihe geçmiştir. Zira füze saldırılarıyla beraber karşılıklı olarak propaganda ve dezenformasyon mekanizmaları da harekete geçmiş, bölge ülkelerindeki Amerikan askerlerine ev sahipliği yapan üslerden İran'a karşı bir hareketlilik olması halinde Tahran'ın söz konusu ülkelere karşılık vereceği ültimatomu verilmiş ve ABD'nin füze saldırısına ilk tepkisi beklenmeye başlanmıştır. Bu saatlerde krizin bir savaşa dönüşme ihtimali daha önce hiç olmadığı kadar güçlenmişti.

İlerleyen saatlerde üslerde herhangi bir can kaybının yaşanmadığı dile getirilmeye başlanmış, İran tarafı da saldırının Kasım Süleymani suikastına misilleme amacıyla yapıldığını ve sona erdiğini açıklamıştır. Donald Trump'ın aynı gün yaptığı basın açıklamasıyla beraber ABD'nin yeni bir askeri misillemeye bulunmayacağı ve tırmanmanın daha fazla artmayacağı ortaya çıkmıştır.⁶ Dolayısıyla tarafların İran'ın makul bir misillemesi konusunda üstü örtülü de olsa uzlaştığı ve gerginliği –en azından şimdilik– daha fazla tırmandırmak istemedikleri anlaşılmıştır.

5. Irak ordusunun açıklamasına göre İran'dan toplamda 22 füze fırlatılmıştır. ABD Savunma Bakanı Mark Esper 16 füzeden 11'nin Anbar'daki Asad Üssü'ne, 1'inin de Erbil'deki üsse düştüğünü belirtmiştir; "Iraqi PM Received 'Verbal Message' from Iran About Missile Attack", Aljazeera, 8 Ocak 2020; "Pelosi Says House will Vote Thursday On Measure to Limit Trump's Military Actions Regarding Iran", *Washington Post*, 8 Ocak 2020.

6. "Remarks by President Trump on Iran", Beyaz Saray, 8 Ocak 2020.

4. "ABD'nin İran Çevresindeki Askeri Üsleri", Anadolu Ajansı, 9 Ocak 2020.

KRİZ SONRASINDA YENİ STRATEJİK ORTAM

Washington ve Tahran yönetimleri tırmanmayı daha fazla uzatmayarak –şimdilik– kriz öncesi duruma dönmüş olmasına rağmen suikast ve İran'ın karşı misillemesi bölgede yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bu dönemin özellikleri henüz gelişmekte olsa da bölgedeki dengelerin ve güç ilişkilerinin 8 Ocak 2020'den farklı olacağı açıktır.

ABD'NİN İRAN KARŞISINDAKİ SEÇENEKLERİ

Washington ile Tahran arasında –Irak başta olmak üzere– bölge politikalarından kaynaklı gerilimin arttığı belli olmakla beraber Trump yönetiminin İran'a karşı bu denli büyük bir meydan okumada bulunacağı beklenmemektedir. Zira ABD “maksimum baskı politikası” çerçevesinde Mayıs 2018'de İran ile P5+1 arasında yapılan nükleer anlaşmadan çekilmiş, Tahran yönetimine uyguladığı ekonomik yaptırımları artırmış ve İran'ı izole ederek manevra alanını daraltmaya çalışmaktaydı. Ancak Süleymani suikastı gibi doğrudan ve keskin askeri yöntemler uygulayacağına ilişkin açık bir işaret bulunmamaktaydı.

Buradan hareketle ABD açısından Süleymani suikastı Obama dönemindeki bölgeye düşük angajman ve İran ile gerginleşmekten kaçınan Amerikan politikalarının sonu anlamına gelmektedir. Diplomatik ve ekonomik yaptırımları artırmayı ifade eden maksimum baskı politikasına askeri boyut da ciddi bir şekilde eklenmiştir. Dolayısıyla ABD bu saldırıyla bölgede yıpranan caydırıcılığını İran özelinde yeniden tesis etmiştir. Bu noktada ABD'nin İran karşısındaki seçeneklerini analiz ederken ABD Başkanı Trump'ın nevi şahsına münhasır yapısı nedeniyle “beklenmedik adımlar atma” ihtimali de her daim göz önünde bulundurulmalıdır.

Süleymani suikastından sonra ABD'nin İran'a ve İran'ın bölgedeki Amerikan çıkarlarına doğrudan zarar veren eylemlerine karşı “kayıtsız kılması” seçenek dışıdır. Böylesi bir ihtimal Süleymani suikastı sonrasında oluşturduğu caydırıcılığın ciddi zarar verecektir. Bu ihtimal devre dışı kaldığında yeni dönemde ABD'nin İran karşısında uygulayacağı politikalarda iki seçenek ön plana çıkmaktadır:

İran Üzerindeki Askeri Baskıyı Tek Taraflı Olarak Artırmak

Süleymani suikastı bu seçeneği işaret etse de kısa vadede askeri baskının yoğun bir şekilde tercih edilmeyeceği İran'ın “makul” görülen misillemesinden sonra gerilimin düşürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Zira iki ülke karşılaştırıldığında her ne kadar askeri kapasite açısından net bir ABD üstünlüğü söz konusu olsa da askeri gerilimin artması durumunda yaşanacak bir savaşın ABD'ye de üstlenmek istemeyeceği maliyetleri olacaktır.

ABD'nin dış ve güvenlik politikalarında Irak ve Afganistan tecrübeleriyle yeniden kendisini hissettiren “Vietnam sendromu”⁷ etkisi çok büyük bir mecburiyet olmadıkça ABD'nin tek taraflı askeri angajmana girecek adımlar atmasının önündeki en büyük engeldir. Öte yandan Kasım 2020'de gerçekleştirilecek olan başkanlık seçimleri Trump'ın askeri baskıyı tek taraflı olarak artırma seçeneğini tercih etmemesinde önemli rol oynayacaktır.

İran Üzerindeki Baskı ve İzolasyonu Uluslararası Destekle Artırmak

Trump'ın 8 Ocak'ta Beyaz Sarayda yaptığı açıklamada bu seçeneğin işaretleri görülmektedir. Trump konuşmasında İran ile yaşanan krizi iki-

7. Geoff Simmons, *The Vietnam Syndrome: Impact on US Foreign Policy*, (Palgrave, Londra: 1998).

li formattan çıkararak İran'ın nükleer faaliyetleriyle bölge genelinde istikrarsızlık oluşturan uygulamalarına vurgu yapmış, Süleymani'nin eylemlerini ifade ederken Irak'taki DEAŞ'la mücadele sürecini sekteye uğratmasını zikretmiş ve NATO'nun Ortadoğu'ya daha fazla müdahil olmasını dile getirmiştir.⁸ Bu konuşmanın öncesi ve sonrasında ABD'li yetkililer birçok devletle görüşerek İran'ın misillemesi ve buna yönelik politikaları hakkında bilgilendirme yapmış ve destek talebinde bulunmuştur. Bu noktada Trump yönetiminin en azından başkanlık ve kongre seçimlerinin gerçekleşeceği Kasım'a kadar İran ile yaşanacak yeni bir askeri krizin doğrudan nedeni olmaktan kaçınacağı söylenebilir.

Öte yandan İran'ın veya vekil aktörlerinin atacağı adımlara bağlı olarak caydırıcılığına meydan okunması durumunda veya Trump'ın seçim sürecine doğrudan etki eden bir olumsuzluk olduğunda ABD'nin –Kasım Süleymani suikastında olduğu gibi– büyük ve beklenmeyen bir misilleme yapması da olasıdır.

İRAN'IN ABD KARŞISINDAKİ SEÇENEKLERİ

Kasım Süleymani suikastı İran'ın prestijine ciddi bir darbe vurmuş ve bölgedeki etkisine yönelik büyük bir meydan okumanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran'ın Süleymani gibi önemli bir figürün öldürülmesine karşılık yaptığı misilleme ise en azından suikast sonrasında ortaya konan söylemleriyle örtüşmemektedir. Tahran yönetiminin bu misillemeyle kendi halkını, vekil aktörlerini ve ideolojik/siyasal açıdan kendisine güç atfeden/sempati duyan kesimleri tatmin etmesi zor gözükmemektedir. İran'ın yeni dönemde ABD'ye karşı uygulayabileceği politikalarda üç seçenek öne çıkmaktadır.

ABD ile Doğrudan/Dolaylı Karşı Karşıya Gelmek

Bu seçeneğin tercih edilmesi İran'ın her şeyden önce 1979'dan beri uygulamış olduğu ve Amerikan karşıtlığının da söylemsel olarak ön plana çıkardığı politikalarıyla taban tabana çelişmesi anlamına gelecektir. Böylesi bir alternatifin seçilmesi Süleymani suikastıyla prestiji zedelenen İran'ın bölgedeki vekil aktörler üzerindeki etkisinin minimize olmasına neden olacak ve gelecekte de bu etkiyi yeniden oluşturması zorlaşacaktır. Bu nedenle "İran'ın kriz sonrasında geri adım" sayılabilecek bir politika anlamına gelen ABD ile doğrudan veya dolaylı karşı karşıya gelmeme seçeneğine yönelmesi beklenmemektedir. İranlı yetkililerin füze saldırıları sonrasında kullandığı retorik de böyle bir alternatifin seçilmeyeceğinin işaretini vermektedir.

ABD'ye Karşı Doğrudan/Dolaylı Agresif Politikalar Uygulamak

İran'ın yeni dönemde ABD'ye karşı doğrudan agresif bir politika içine girmesi zor gözükmemektedir. Zira krizden siyasi nüfuz ve prestij anlamında ciddi hasar almıştır. Bir kriz daha yaşanması halinde oluşacak hasarın daha büyük olma ihtimali önceki dönemlere göre çok yüksektir.

Aynı durum İran'ın vekil aktörleri kullanarak ABD'ye karşı agresif bir politika içine girmesi durumunda da söz konusu olabilecektir. Süleymani suikastının gerçekleşmesi Haşdi Şabi bileşenlerinden Kataib Hizbullah'ın faaliyetleri ve diğer vekil aktörlerle ABD'nin Bağdat Büyükelçiliği önündeki gösterileri sonucunda olmuştur. Buradan hareketle Tahran yönetiminin doğrudan veya vekil aktörleriyle Washington'a karşı agresif politikalar içine girmesinin maliyeti hem İran hem de söz konusu vekil aktörler için üstlenilmeyecek kadar büyük olma riski taşımaktadır. Bu nedenle İran'ın son krizdeki hasar kontrolünden sonra ABD'ye yönelik doğrudan veya dolaylı agresif politikalar içine girmesi rasyonel görülmemektedir.

8. "Remarks by President Trump on Iran".

**GÖRSEL 1. GENERAL EMİR ALİ HACIZADE'NİN
9 OCAK 2020'DE YAPTIĞI BASIN AÇIKLAMASININ EKRAN ALINTISI**

Kaynak: Press TV, Twitter, 9 Ocak 2020, <https://twitter.com/PressTV/status/1215268453717856257>, (Erişim tarihi: 13 Ocak 2020).

Süreci Zamana Yayma ve Vekiller Üzerinden Yıpratma Politikası Uygulama

Geri planı olsa da ABD ile İran arasındaki krizin ortaya çıkması, tırmanmanın artması ve gerginliğin düşürülmesi aşamaları iki hafta gibi kısa bir sürede söz konusu olmuştur. Suikast sonrasında İran'ın hızlı ancak beklentilerden daha düşük bir misillemeyle karşılık vermesiyle gerginlik düşüşe geçse de Tahran açısından rövanşın henüz alınmadığı en azından söylemsel düzeyde dile getirilmektedir.⁹

Bu noktada zedelenen prestijinin yeniden tesisi ve üzerindeki Amerikan baskısını azaltmak için İran'ın gerginliği soğutarak süreci zamana yayma politikası içine girmesi en olası seçenek olarak gözükmektedir. Ancak süreci zamana yayarken de ABD ile vekiller yerine doğrudan kendisinin angaje olması yine bir krizin ortaya çıkma ihtimalini barındırmaktadır. Bu nedenle vekilleri önceki dönemlerden farklı olarak daha dolaylı olarak kullanmak İran açısından daha az risk içeren bir politika alternatifi olacaktır.

9. Ali Hamaney, Hasan Ruhani, Cevad Zarif ve diğer üst düzey yetkililerin söylemleri buna işaret etmektedir. Örnek olarak bkz. "IRGC Aerospace Commander: Wednesday Missile Strikes Mark Start of Major Operations Across Region", FARS Haber Ajansı, 9 Ocak 2020, <https://en.farsnews.com/newstext.aspx?nn=13981019000659>, (Erişim tarihi: 13 Ocak 2020).

İran Devrim Muhafızları Hava-Uzay Komutanı General Emir Ali Hacizade'nin 9 Ocak 2020'de yaptığı basın açıklamasında arka planda İran, Devrim Muhafızları ve Besic bayrak ve flamalarının haricinde Haşdi Şabi ile Lübnan'daki Hizbullah, Yemen'deki Ensarullah, Filistin'deki Hamas, Afganistan'daki Fatimiyun ve Pakistan'daki Zeynebiyun gruplarının bayrak ve flamaları bulunmaktaydı. Bu görüntü yeni dönemde vekiller üzerinden uygulanacak politikaya ilişkin önemli bir mesaj niteliğindedir.

İran'ın Hizbullah, Ensarullah, Hamas örgütleri ile Fatimuyyun ve Zeynebiyyun tugayları üzerinden ABD'yi yıpratma politikasına girişme ihtimali söz konusu örgütlerin ABD'ye verebilecekleri zararın düzeyi dikkate alındığında daha düşük gözükmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu örgütlerin harekete geçmesi, buldukları ülke ve bölgede devletlerin veya karşı hareketlerin eylemleriyle dengelenebilecek niteliktedir.

Buradan hareketle İran'ın bölgede bu politikayı gerçekleştirebilmesi için en elverişli vekil aktörlerinin Irak'ta bulunduğu söylenebilir. Beş bin civarında Amerikan askerinin dokuz üsde konuşlandığı Irak'ta alt bileşenleriyle birlikte

Haşdi Şabi –Irak siyasal ve güvenlik yapısındaki ağırlığı nedeniyle– İran’ın diğer ülkelerdeki vekil aktörlerinden daha fazla etki oluşturabilecek bir yapıdadır.¹⁰ Ancak burada da İran açısından iki riskli durum bulunmaktadır:

Bunlardan birincisi bileşenlerinin İran namına yoğun bir şekilde kullanılması Haşdi Şabi’nin kendi içinde hoşnutsuzluğa yol açabilecektir. Bu durum ise Haşdi Şabi’nin içinde güç mücadelelerinin yaşanmasına neden olabilir. İkinci handicap ise Irak toplumunda ideoloji/mezhep gözetmeksizin İran’ın ülke üzerindeki nüfuzundan rahatsızlık duyan ciddi bir kitlenin bulunmasıdır. 2019 sonbaharında Irak’taki gösteriler sırasında Basra, Ncef ve Kербela kentlerindeki İran konsolosluk binalarına saldırılması ve binaların ateşe verilmesi Tahran yönetiminin ülkede artan nüfuzuna yönelik bir tepkidir. Kasım Süleymani ve Ebu Mehdi Mühendis’in öldürülmesi kısa vadede bu tepkilerin merkezini ABD’ye doğru yöneltmiştir. Ancak Irak’ın Tahran tarafından ABD-İran rekabetinin bir cephesi olarak kullanılmaya devam edilmesi kaçınılmaz olarak İran’a yönelik tepkilerin yeniden ve daha etkili bir şekilde baş göstermesine neden olacaktır.

SÜLEYMANİ SONRASI ORTADOĞU JEOPOLİTİĞİNDE YENİ FAY HATLARI

Bölge ülkeleri açısından Kasım Süleymani suikastı sonrası dönem riskler barındırdığı gibi fırsatlar da içermektedir. Gerilimin tekrar tırmanması ve sıcak bir çatışmaya dönüşme ihtimali Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn başta olmak üzere bölgedeki Amerikan müttefiklerinin ve ABD as-

kerlerine ev sahipliği yapan ülkelerin kaygılarını artırmaktadır. Bölge ülkeleri olası bir çatışmanın cephesi/hedefi olma ihtimalini ilk defa bu denli yoğun hissetmiştir. Bu nedenle bölgedeki Amerikan müttefiki ülkelerin agresif politikalarından kaçınıp İran’la gerilime neden olan gelişmelere taraf olmamak için daha temkinli bir politika izlemeleri söz konusu olacaktır.

Bununla beraber ABD’nin İran politikasındaki dönüşüm, bölgeye yönelik askeri angajmanı ve oluşturduğu yeni caydırıcılık ise söz konusu ülkelerin İran’ın bölgesel politikalarına karşı kendilerini önceki döneme göre daha çok güvende hissetmelerine de neden olmuştur.

Burada kilit nokta İran’ın Amerikan müttefiklerine karşı yıpratıcı bir politika içine girmesi halinde söz konusu ülkelerin ABD ile ittifaklarına ne kadar güvenebileceğidir. Zira 14 Eylül 2019’da Suudi Arabistan’ın ARAMCO tesislerine yönelik saldırı ve ABD’nin buna verdiği tepki bölgede düşüşte olan Amerikan kredibilitelerini bir kez daha olumsuz etkilemiştir.¹¹ Bu bağlamda Amerikan müttefiki ülkeler vekiller üzerinden gerçekleşecek ve rejimlerin bekasını doğrudan tehdit etmeyen saldırılara karşı ABD ile ittifaklarına güvenmeme eğilimindedir. Ancak İran’ın vekiller üzerinden değil de doğrudan giriştiği ve/veya müttefik rejimlerin bekasını tehdit eden politikalar içine girmesi durumunda ABD’nin devreye girerek İran’ı dengelemesi daha olasıdır.

Yeni dönemin bölge jeopolitiğine en önemli yansımalarından birisi İran’ın doğrudan veya vekiller üzerinden girişeceği ABD’ye veya bölgedeki müttefiklerine yönelik politikalarında daha ihtiyatlı hareket edecek olmasıdır. İran her ne kadar aksini göstermek için yoğun bir retorik kullanıp küçük bazı adımlar atacak olsa da karşılaşılabilecek riskin farkındadır ve kısa vadede büyük

10. Haşdi Şabi bileşenleri ve etkilerine ilişkin bkz. Bilgay Duman ve Göktaş Sönmez, “An Influential Non-State Armed Actor in the Iraqi Context: Al-Hashd Al-Shaabi and the Implications of Its Rising Influence”, *Non-State Armed Actors in the Middle East*, ed. Murat Yeşiltaş ve Tuncay Kardaş, (Palgrave Macmillan, 2018), s. 173-177,

11. Ferhat Piriñçi, “Suudi Arabistan’ın Dev Savunma Bütçesi Güvenlik Sağlamıyor”, *Anadolu Ajansı*, 30 Eylül 2019.

yıpratıcı girişimlerde bulunarak bu durumu test etmesi olası görülmemektedir.

Yeni dönemde benzeri ihtiyatlı tavrın İran'ın vekilleri açısından da geçerli olduğu söylenebilir. Bunlardan Irak kendine özgü durumu nedeniyle istisna tutulacak olursa İran'ın bölgedeki vekillerinin manevra alanlarının önceki döneme göre daraldığı dile getirilebilir. Bu durumdan öncelikle Suriye'deki Şii milis gruplar ve özellikle Lübnan'daki Hizbullah daha fazla etkilenecektir. İran'ın doğrudan karasal ve deniz sınırı bulunmadığı her iki ülkedeki grupların geçmişte aldıkları yoğun lojistik destekte kesintiler yaşanması olasıdır. Benzeri bir durum daha düşük bir seviyede Yemen'deki Ensarullah açısından da geçerlidir.

Yeni dönemde İran'ın bölgedeki vekilleriyle mücadele eden devletler mücadelelerinde daha geniş bir hareket alanına sahip olacaktır. Bunlardan özellikle İsrail'in önceki döneme göre daha rahat hareket etmesi ve Suriye, Lübnan ve Irak'ta İran'ın vekillerine yapacağı saldırılarını arttırması söz konusu olacaktır.

Mevcut gerilimin bir cephesi olan Irak'ın bu konumunu yeni dönemde de sürdüreceği görülmektedir. 2003 sonrasında kurulan ve ciddi aksaklıklar gösteren siyaset mekanizmasına ilişkin hoşnutsuzlukların tavan yaptığı bir dönemde sorunlarına çözüm bulmak amacıyla küçük de olsa girişimlerde bulunan Irak'ın söz konusu gerilim ve cephe ülke olması nedeniyle sorunlarına kısa vadede bir çözüm bulması zorlaşmıştır.

Irak'ın bu durumu yeni dönemde iki riski ortaya çıkarmıştır: Birincisi İran'ın doğrudan/dolaylı baskısının artması nedeniyle ABD'nin sahada daha ihtiyatlı hareket edecek olması ve DEAŞ'la mücadelede ön planda olan Haşdi Şabi ile ABD'nin ilişkilerinin geleceğiyle ilişkilidir. Bu durum Irak'ta DEAŞ'la mücadelenin sekteye uğramasına yol açabilecek ve bu tehdidin yeni dönemde tekrar ortaya çıkma ihtimali artacaktır.

Irak açısından ikinci risk ise yukarıdaki ihtimali de içerecek şekilde etnik/mezhepsel kutuplaşmanın zirve yapması ve kaotik ortamın artmasıyla Irak devlet otoritesinin ciddi bir şekilde sarsılmasıdır. Böylesi bir durumda Kuzey Irak'ın bağımsızlık girişimlerinin yeniden canlanması ve başta Kerkük olmak üzere tartışmalı bölgelerde yeni gerilimlerin yaşanması olasıdır.

Türkiye açısından bakıldığında ABD ile İran arasındaki gerilimin doğrudan tarafı olmasa da Ankara'nın yeni dönemdeki gelişmelerden kaçınılmaz bir şekilde etkileneceği söylenebilir. Bu noktada Türkiye'nin yeni dönemde Washington ile Tahran arasındaki gerginliklere mümkün mertebede müdahil olmama ve gerginliğin (başta Suriye ve Irak'ta yaşanacak) yan etkilerini sınırlandırma şeklinde bir politika takip etmesi beklenmektedir.

Bilindiği gibi Türkiye, ABD ile başta Suriye politikası olmak üzere bazı konularda farklılaşan önceliklere sahiptir. Türkiye, Irak ve Suriye öncelikli olmak üzere bölgede izlediği agresif politikalar nedeniyle İran'la da ayrılmaktadır. Bu bağlamda yeni dönemde jeopolitik gerekçelerle iki ülkenin de önceki döneme kıyasla Türkiye'yle ayrıştıkları konularda Ankara'ya karşı daha uzlaşmacı ve müzahir bir tutum takınma ihtimali bulunmaktadır.

Yeni dönemde ABD-İran-Irak ekseninde kalan bölgelerde aktörlerin kendi bireysel gündemlerine daha fazla angaje olmaları söz konusudur. Dikkatlerin İran merkezli gerilime yoğunlaştığı bir dönemde bazı aktörler açısından fırsat penceresi açılmış olup sistemdeki dengeleri sarsmayacak şekilde "oldubitti" adımlarının atılması olasıdır. Bu bağlamda İsrail'in Filistin, Lübnan ve Suriye'de; Türkiye'nin Suriye ve Libya konusunda; Suudi Arabistan-BAE-Mısır üçlüsünün Libya konusundaki angajmanlarını arttırması önceki döneme göre daha olasıdır.

SONUÇ

Kasım Süleymani suikastıyla beraber İran yıllardır vekiller üzerinden yürüttüğü güç mücadelesiyle kaçınılmaz bir şekilde asaleten yüzleşmek zorunda kalmıştır. Karşısında karşılık vermek zorunda olduğu ABD'yi bulan İran yönetimi gerilimi daha fazla tırmandırmak yerine “makul” bir misillemeyle sürecin kendisine daha fazla zarar vermesini –şimdilik– engelleyebilmiştir. Ancak sürecin şu ana kadar İran için stratejik açıdan net bir kayıp oluşturduğu söylenebilir.

Süleymani suikastı ABD açısından İran'a yönelik ciddi bir politika değişikliği olduğunu göstermektedir. Maksimum baskı politikasıyla birleştirildiğinde Obama dönemindeki bölgeye düşük angajman ve İran ile gerginleşmekten kaçınan Amerikan politikalarının sona erdiği görülmektedir. İran'a yönelik artan diplomatik ve ekonomik yaptırımların yanı sıra askeri boyut bundan sonraki ilişkilerde daha belirleyici bir rol oynayacaktır.

Bununla beraber iki faktör ABD'nin yeni İran politikasındaki sürekliliği etkileyebilecektir: Birincisi Kasım 2020'deki başkanlık ve kongre seçimlerinin sonuçlarıdır. Trump'ın seçimi kaybetmesi halinde İran'a yönelik politikanın sürdürülüp sürdürülmeyeceği meçhuldür. Trump'ın seçimi kazanması halinde bile Kongrenin her iki kanadının Demokrat çoğunluktan oluşma ihtimali bulunmaktadır. Böylesi bir durumda Kongrenin bir bütün olarak Trump politikalarını ve dolayısıyla da İran politikasını etkileme gücü artacaktır. İkinci faktör ise Trump'ın nevi şahsına münhasır liderliğiyle ilişkilidir. Dış ve güvenlik politikaları alanında zaman zaman ABD'nin kla-

sik karar verme süreçlerini bypass ederek farklı adımlar atabilen Trump'ın bu “öngörülemmez” yönünün İran politikasında geçerli olmayacağını kesin bir şekilde iddia etmek güçtür.

İran suikastla oluşan stratejik kaybını zamana yayarak ve vekil aktörleri daha dolaylı kullanarak yeniden kazanmaya çalışacaktır. Bu noktada en büyük sıkıntı İran'ın Irak'taki vekil aktörleri kullanacak olması nedeniyle bu ülkenin istikrarıyla ilişkilidir. Bu bağlamda Irak'ta istikrarsızlığın artması durumunda İran'ın ABD'yi bölgeden çıkarma amacının tersi sonuçlar da ortaya çıkarabilir. Diğer bir ifadeyle Irak'ta istikrarsızlığın artması ABD'nin Irak'a askeri açıdan angajmanını sürdürmesine ve hatta arttırmasına neden olabilecektir. Nitekim analize konu olan iki haftalık kriz sürecinde bile Irak'taki (ve bölgedeki) Amerikan birliklerinin sayısında artış yaşanmıştır.

İran suikastla oluşan stratejik kaybını zamana yayarak ve vekil aktörleri daha dolaylı kullanarak yeniden kazanmaya çalışacaktır.

Sonuç olarak analize konu olan suikast ve sonrasındaki gelişmeler ABD, İran ve kaçınılmaz olarak Irak'ı içine alan üçlü bir denklemde seyretse de sürecin yansımaları bölgenin tamamını ilgilendirir niteliktedir. Ortadoğu'daki bütün aktörler bundan sonra son dönemdeki gelişmeleri de hesaba katarak adım atacaktır. Süleymani suikastının bölgedeki dengeleri şekillendirme sürecinin tamamen sona erdiğini iddia etmek zordur. Bununla beraber bölge dinamiklerinin suikast öncesinden farklı olduğu ise kesindir.

SÜLEYMANİ SONRASI ORTADOĞU

FERHAT PİRİNÇÇİ

SETA | ANALİZ

Washington-Tahran ilişkilerinde son kırk yılın en büyük gerilimi 3 Ocak 2020'de ABD tarafından Bağdat'ta gerçekleştirilen Kasım Süleymani suikastıyla yaşanmıştır. Kasım Süleymani Ortadoğu'da agresif nüfuz ve yayılmacı politikalar uygulayan İran'ın bölgedeki en önemli figürü olup Arap Baharı öncesinde ve özellikle beraberinde Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'deki Şii grupların örgütlenmesi ve bölgesel politikalara Tahran lehine yön verilmesinde en önemli aktör olmuştur. ABD'nin böylesi yüksek değerde bir hedefi seçmesi İran politikasında önemli bir değişikliğe işaret ederken Tahran yönetiminin bu suikasta vereceği cevaba bağlı olarak bir bölgesel savaş çıkacağı beklentisi oldukça yüksekti. Nihayetinde İran, ABD açısından "makul" sayılabilecek bir karşılık vermiş ve krizin daha fazla tırmanmasının –şimdilik– önüne geçilmiştir.

Bu analizde Kasım Süleymani suikastı sonrasında ABD ve İran'ın birbirlerine karşı uygulayabilecekleri politika seçenekleri ortaya konarak Ortadoğu'da gelişen yeni denklemin öne çıkan özellikleri irdelenmektedir. Bu çerçevede Kasım Süleymani suikastı ve sonrasındaki gelişmeler ABD, İran ve kaçınılmaz olarak Irak'ı içine alan üçlü bir denklemde seyretse de sürecin yansımaları bölgenin tamamını ilgilendirir niteliktedir. Ortadoğu'daki bütün aktörler bundan sonra son dönemdeki gelişmeleri de hesaba katarak adım atacaktırlar. Süleymani suikastının bölgedeki dengeleri şekillendirme sürecinin tamamen sona erdiğini iddia etmek zordur. Bununla beraber bölge dinamiklerinin suikast öncesinden farklı olduğu da kesindir.

www.setav.org